

ЦИВІЛІСТИКА

БОРИСЕНКО С. І.,
викладач кафедри права
(Вищий навчальний приватний
заклад «Дніпровський гуманітарний
університет»)

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.10>

**ПРОБЛЕМА НЕОДНОЗНАЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ:
ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ**

Досліджено проблему неоднозначного тлумачення правових норм, що є однією з актуальних тем сучасного правознавства та практики правозастосування. Проаналізовано теоретичні основи поняття тлумачення норм права, класифікацію його видів і методів, а також чинники, що зумовлюють варіативність праворозуміння, зокрема недосконалість законодавчої техніки, мовні особливості правових текстів, наявність колізій і прогалин у нормативних актах. На основі вивчення практики судових органів висвітлено реальні приклади суперечливих тлумачень у судовій практиці, що впливають на правову визначеність, передбачуваність рішень і довіру до судової системи. Окрему увагу приділено ролі Конституційного Суду України, Верховного Суду та юридичної доктрини у формуванні єдиних підходів до інтерпретації правових норм. Розглянуто вплив цифрових технологій та штучного інтелекту на правозастосування. Автоматизація юридичного аналізу може суттєво знизити правову невизначеність та уніфікувати судову практику. Застосування алгоритмів штучного інтелекту виявляє закономірності правозастосування, що дозволяє зменшити ризики неоднозначного тлумачення правових норм. Проведено порівняльний аналіз методів розв'язання проблеми неоднозначного трактування правових норм у міжнародному праві. Вивчено практику Суду Європейського Союзу, Європейського суду з прав людини та конституційних судів різних країн, які створюють уніфіковані підходи для вирішення юридичних колізій та забезпечення принципу правової визначеності. Визначено можливості адаптації таких методів у національну правозастосовчу практику.

Запропоновано шляхи вдосконалення правозастосовної практики шляхом підвищення якості законодавства, розширення практики офіційного тлумачення та впровадження сучасних цифрових технологій для автоматизації юридичного аналізу. Наголошено на необхідності створення ефективних механізмів взаємодії між законодавчими, виконавчими та судовими органами для забезпечення єдності правозастосування. Зроблено висновок про необхідність системного підходу до подолання правової невизначеності, що передбачає взаємодію судової практики, правничої науки та інноваційних технічних рішень.

Ключові слова: *неоднозначне тлумачення, правові норми, правозастосування, законодавча техніка, правова визначеність, судова практика, Конституційний Суд, Верховний Суд, юридична доктрина, правові колізії, штучний інтелект, автоматизація юридичного аналізу, офіційне тлумачення, цифрові технології.*

Borysenko S. I. The problem of ambiguous interpretation of legal norms: causes and ways to overcome them

The problem of ambiguous interpretation of legal norms is one of the pressing issues in modern legal studies and law enforcement practice. The theoretical foundations of legal norm interpretation, the classification of its types and methods, and the factors that determine the variability of legal understanding are analyzed. These factors include the imperfection of legislative techniques, linguistic features of legal texts, and the presence of conflicts and gaps in normative acts. Based on an analysis of judicial practice, real examples of conflicting interpretations in court decisions are highlighted, affecting legal certainty, the predictability of rulings, and trust in the judicial system.

Special attention is given to the role of the Constitutional Court of Ukraine, the Supreme Court, and legal doctrine in forming unified approaches to the interpretation of legal norms. The impact of digital technologies and artificial intelligence on law enforcement is also examined. The automation of legal analysis can significantly reduce legal uncertainty and standardize judicial practice. The use of AI algorithms reveals patterns in law enforcement, helping to minimize the risks of ambiguous legal interpretation.

A comparative analysis of methods for resolving the problem of ambiguous legal norm interpretation in international law is conducted. The study explores the practices of the Court of Justice of the European Union, the European Court of Human Rights, and constitutional courts of various countries, which establish unified approaches to resolving legal conflicts and ensuring the principle of legal certainty. The possibility of adapting such methods into national law enforcement practices is assessed.

Recommendations for improving law enforcement practices include enhancing legislative quality, expanding the practice of official interpretation, and introducing modern digital technologies for automating legal analysis. Emphasis is placed on the necessity of creating effective mechanisms for interaction between legislative, executive, and judicial authorities to ensure the unity of law enforcement. The conclusion highlights the need for a systematic approach to overcoming legal uncertainty, which involves the integration of judicial practice, legal science, and innovative technical solutions.

Key words: *ambiguous interpretation, legal norms, law enforcement, legislative technique, legal certainty, judicial practice, Constitutional Court, Supreme Court, legal doctrine, legal conflicts, artificial intelligence, automation of legal analysis, official interpretation, digital technologies.*

Вступ. У сучасному правовому полі важливо забезпечити однаковість розуміння законодавчих положень, що є основою для передбачуваності судових рішень та ефективного захисту прав громадян.

Стан дослідження теми. Дослідження проблеми тлумачення правових норм проводиться в межах теорії права, конституційного, адміністративного та цивільного процесу, а також кримінального права. У науковій літературі підкреслюється, що розбіжності у праворозумінні можуть виникати через недосконалість законодавчої техніки, неоднозначність формулювань, наявність прогалин та правових колізій. Крім того, одним із факторів є різні методологічні підходи до інтерпретації, що відображають правові традиції, доктринальні позиції та судову практику конкретних правових систем.

Актуальність. Актуальність статті зумовлена зростанням кількості випадків неоднозначного тлумачення правових норм у судовій та адміністративній практиці, що ставить під загрозу правову визначеність, передбачуваність судових рішень та ефективність правозастосування. У контексті реформування судової системи та гармонізації національного

законодавства з європейськими стандартами виникає потреба в комплексному аналізі причин правової невизначеності та пошуку дієвих механізмів її подолання. Аналіз праць сучасних європейських та українських дослідників засвідчує, що питання уніфікації правозастосовної практики залишається актуальним, зокрема в умовах судової реформи та імплементації міжнародних стандартів у правову систему України.

Мета статті полягає у виявленні основних причин неоднозначного тлумачення правових норм, аналізі його наслідків для правозастосування та розробці пропозицій щодо мінімізації негативних явищ, пов'язаних із цією проблемою.

Постановка завдання. Необхідність розгляду сучасного стану тлумачення правових норм у судовій практиці, з'ясування специфіки виникнення правової неоднозначності, виокремлення факторів, що її спричиняють, а також обґрунтування доцільності залучення різних інструментів – від офіційного тлумачення до цифрових технологій – для забезпечення послідовного та єдиного правозастосування.

Виклад основного матеріалу. У юридичній науці існує кілька підходів до визначення цього явища. Одні дослідники розглядають його як процес пізнання змісту правової норми з метою усунення її невизначеності, інші наголошують на тому, що тлумачення є не лише поясненням нормативного тексту, а й механізмом адаптації законодавства до мінливих умов суспільного розвитку. Відсутність однозначного підходу до визначення цього поняття обумовлює необхідність аналізу його різних видів, кожен із яких виконує власну функцію в системі правозастосування [7, с. 38].

Автентичне тлумачення здійснюється безпосередньо органом, який прийняв відповідний нормативно-правовий акт. Такий підхід дозволяє забезпечити відповідність правозастосування початковому задуму законодавця, що сприяє правовій визначеності. Водночас на практиці не всі закони супроводжуються офіційними роз'ясненнями, що може призводити до різного їхнього розуміння правозастосовними органами. Доктринальне тлумачення відбувається в межах юридичної науки та є результатом аналітичної діяльності правознавців. Хоча воно не має обов'язкової юридичної сили, авторитетні правові доктрини впливають на правозастосовну практику та формування законодавства [3, с. 82].

Судове тлумачення є важливим механізмом забезпечення єдності правозастосування. Його здійснюють судові органи, зокрема конституційні та верховні суди, які своїми рішеннями формують правові позиції та стандарти інтерпретації. У правових системах, де діє прецедентне право, таке тлумачення є основним способом визначення змісту норм. В інших правових системах судові рішення відіграють допоміжну роль, але можуть мати значний вплив на правову практику. Казуальне тлумачення відбувається під час розгляду конкретної справи та має обмежене застосування, оскільки залежить від специфіки конкретних обставин.

Основними видами та методами тлумачення правових норм є:

Логічний метод ґрунтується на застосуванні правил формальної логіки для аналізу правових положень. Він дозволяє усунути суперечності, уточнити зміст правових норм та встановити внутрішню узгодженість нормативного тексту. Використання цього підходу базується на аналізі термінів, визначенні їхнього співвідношення та встановленні логічних залежностей між правовими нормами. Його ефективність найбільш помітна у випадках, коли законодавець застосовує абстрактні поняття або допускає двозначні формулювання.

Системний метод передбачає аналіз правових норм у взаємозв'язку з іншими положеннями законодавства, що дає можливість встановити їхнє місце в загальній правовій системі. Такий підхід забезпечує узгоджене застосування правових норм і запобігає виникненню колізій між різними нормативними актами. У практиці конституційного та адміністративного судочинства цей метод дозволяє визначити відповідність правових норм принципам верховенства права та правової визначеності.

Історико-правовий метод ґрунтується на аналізі процесу прийняття нормативного акта, його цілей та мотивів. Дослідження змін, які відбувалися у правовому регулюванні, дозволяє точніше визначити зміст правових норм та їхнє початкове призначення. Цей метод

широко застосовується при розгляді конституційних норм, де історичний контекст відіграє значну роль у їхньому розумінні.

Функціональний метод передбачає тлумачення правових норм через призму їхньої ролі в регулюванні суспільних відносин. Він орієнтований на встановлення того, як саме певне правове положення впливає на практику правозастосування, які правові наслідки воно викликає та чи відповідає воно реальним суспільним потребам.

Телеологічний метод зосереджується на визначенні мети правової норми та способів її досягнення. Такий підхід використовується при тлумаченні норм, які містять оціночні категорії або передбачають широку дискрецію для правозастосовних органів. Застосування цього методу спрямоване на встановлення відповідності правових норм загальним принципам правопорядку та суспільної справедливості.

Фактори, що впливають на неоднозначність тлумачення правових норм

Колізії норм суттєво впливають на варіативність тлумачення, оскільки в рамках однієї правової системи можуть існувати норми, які суперечать одна одній або встановлюють різні правові наслідки для схожих ситуацій. Це може бути наслідком неузгодженості між загальними та спеціальними нормами, розбіжностей між національним законодавством і міжнародними правовими актами або недосконалої техніки законотворчості. У таких випадках тлумачення залежить від обраного підходу до вирішення колізії, що може змінюватися залежно від правової традиції, судової практики або конкретного контексту правозастосування [4, с. 63].

Мовні особливості тексту закону є ще одним фактором, що зумовлює неоднозначність його розуміння. Використання широких або оціночних понять, складних конструкцій чи термінів, які можуть мати різні значення у правовій та загальноживаній лексиці, створює потенційну можливість для різних варіантів тлумачення. Це особливо актуально для норм, що регулюють права та обов'язки суб'єктів, де будь-яка неточність може суттєво вплинути на правозастосовну практику [6, с. 169].

Суб'єктивний чинник також відіграє визначальну роль у процесі інтерпретації правових норм, оскільки різні правові школи пропонують відмінні методологічні підходи до розуміння права. Суддівський активізм, коли суди виходять за межі буквального тлумачення і формують власні правові позиції, може сприяти як вдосконаленню правозастосування, так і створенню правової невизначеності у випадках, коли судові рішення мають істотні розбіжності.

У різних юрисдикціях існують випадки, коли одна й та сама правова норма трактувалася судами по-різному, що призводило до правової невизначеності та необхідності втручання вищих судових органів для уніфікації практики. Особливо часто така ситуація виникає в адміністративному, кримінальному та цивільному процесах, де правозастосування залежить від конкретних обставин справи, а норми мають оціночний характер [8].

У конституційному судочинстві неоднозначне тлумачення норм права може стати підставою для перегляду законодавчих положень. Наприклад, судові справи, що стосуються тлумачення прав і свобод людини, нерідко містять розбіжності у трактуванні норм міжнародного права та національного законодавства.

У кримінальному праві різне розуміння законодавчих формулювань призводить до проблем із кваліфікацією діянь, особливо у випадках, коли закон містить нечіткі визначення злочинних дій або допускає кілька варіантів їхнього трактування. Це може призвести до ситуацій, коли одна й та сама дія кваліфікується судами по-різному, що порушує принцип правової визначеності. У таких випадках Верховний Суд або Конституційний Суд змушені втручатися для формування єдиної практики, але навіть після їхніх рішень дискусії у правозастосовній сфері не завжди припиняються.

У цивільному праві проблеми тлумачення часто виникають при застосуванні норм, що регулюють договірні відносини. Різне розуміння формулювань договорів та їх відповідності законодавчим вимогам нерідко стає причиною спорів між сторонами. У таких випадках суди змушені аналізувати як буквальний зміст правових норм, так і їхню мету, що створює можливість для суб'єктивного підходу в правозастосуванні.

В умовах, коли законодавство допускає множинність тлумачень, зростає ризик вибіркового правозастосування, що підриває довіру до судової системи та правових інститутів загалом.

Правова визначеність є необхідною передумовою ефективного функціонування держави, оскільки вона забезпечує сталість правопорядку та єдність судової практики. Відсутність єдиного розуміння правових норм призводить до ситуацій, коли аналогічні справи можуть мати різні рішення залежно від судової інстанції або конкретного складу суду. Це створює правову невизначеність, що особливо помітно у сферах, де судова практика відіграє значну роль у формуванні стандартів правозастосування. У правових системах, орієнтованих на прецедентне право, така ситуація може мати негативні наслідки для правової стабільності, оскільки суди змушені шукати компроміс між раніше ухваленими рішеннями та новими правовими реаліями [9, с. 341].

Передбачуваність судових рішень є необхідною умовою захисту прав людини та юридичних осіб. Коли суб'єкти права не можуть бути впевнені у тому, що правові норми будуть застосовуватися послідовно, вони опиняються у стані правової нестабільності. Це може спричинити негативні економічні та соціальні наслідки, оскільки інвестори, підприємці та громадяни втрачають можливість планувати свої дії на основі усталеної судової практики.

Одним із механізмів судової влади та юридичної доктрини у вирішенні проблеми є судові роз'яснення, які надають офіційне тлумачення правових норм у межах конкретних правових спорів. Особливо важливими є рішення Конституційного Суду, оскільки вони не лише визначають відповідність законів Конституції, а й розкривають їх зміст з урахуванням фундаментальних правових принципів.

Верховний Суд відіграє роль у забезпеченні єдності судової практики, оскільки його рішення є орієнтиром для судів нижчих інстанцій. Коли в судовій системі виникають розбіжності щодо застосування тієї чи іншої норми, саме Верховний Суд формує узагальнене бачення її змісту, встановлюючи правові підходи, які мають обов'язковий характер для інших судів. Це дозволяє мінімізувати випадки вибіркового правозастосування та підвищити рівень передбачуваності судових рішень. Важливими є правові позиції, які стосуються тлумачення оціночних понять, що часто стають предметом судових спорів через їхню абстрактність або недостатню конкретизацію в законодавстві.

Юридична доктрина також впливає на процес тлумачення правових норм, оскільки аналітичні розробки правознавців дозволяють глибше осмислити правові категорії та запропонувати ефективні підходи до їх інтерпретації. Хоча доктринальні положення не мають обов'язкової юридичної сили, вони використовуються в судовій практиці для обґрунтування правових позицій, а також впливають на формування законодавчої політики. Деякі концепції, розроблені науковцями, стають основою для внесення змін до законодавства або прийняття судових рішень, що закладають підґрунтя для подальшого розвитку правової системи [5, с. 171].

Одним із ключових напрямів вдосконалення законодавчої техніки є забезпечення чіткості та однозначності формулювань законодавчих положень, що мінімізує можливість різних інтерпретацій. Використання термінів, які мають точне правове значення, а також уникнення оціночних категорій, що допускають широке трактування, сприяє підвищенню правової визначеності. Недосконалість правових норм часто зумовлена використанням розмитих або багатозначних формулювань, що ускладнює їх практичне застосування та створює підґрунтя для судових спорів [2, с. 175].

Усунення правових колізій є необхідною умовою забезпечення ефективного правозастосування, оскільки суперечливі норми призводять до ситуацій, коли різні правові акти встановлюють відмінні правила для однакових правовідносин. Це може бути наслідком недостатньої узгодженості законодавчих ініціатив, прийняття нових нормативних актів без урахування вже чинного законодавства або дублювання правових норм у різних джерелах права. Системна перевірка законопроектів на предмет відповідності чинному правовому масиву та усунення суперечностей між нормами різних рівнів дозволяє зменшити кількість випадків неоднозначного тлумачення.

Важливим інструментом удосконалення законодавства є запровадження обов'язкових пояснювальних записок до нормативних актів, які містять інформацію про їх мету, очікувані наслідки та обґрунтування використаних правових конструкцій. Подібна практика широко застосовується в міжнародному праві та зарекомендувала себе як ефективний механізм забезпечення єдності тлумачення правових норм.

Розширення практики офіційного тлумачення законів

Важливу роль у цьому процесі відіграє Конституційний Суд, який здійснює офіційне тлумачення норм Конституції та аналізує їх відповідність загальним правовим принципам. Його рішення мають обов'язковий характер, що дозволяє створювати стабільну правову основу для застосування норм у різних сферах суспільного життя. Завдяки своїм висновкам цей орган сприяє подоланню неоднозначності правового регулювання та зменшує ризики довільного трактування законодавчих положень [1, с. 44].

Верховний Суд також відіграє ключову роль у формуванні єдиної судової практики, забезпечуючи однаковість підходів до тлумачення законів у межах різних судових юрисдикцій. Його постанови та правові висновки стають орієнтиром для суддів нижчих інстанцій, що сприяє передбачуваності судових рішень і зміцненню довіри до судової системи. Особливе значення має узагальнення судової практики, що дозволяє визначити найбільш ефективні підходи до застосування спірних правових норм. Активна участь Верховного Суду в тлумаченні законодавства є необхідною для формування стабільного правового середовища, в якому судові рішення ухвалюються з урахуванням єдиних стандартів правозастосування.

Застосування цифрових технологій для автоматизації юридичного аналізу

Алгоритми машинного навчання можуть ідентифікувати закономірності у правозастосуванні, що сприяє зменшенню випадків неоднозначного тлумачення правових норм. Такі системи вже використовуються у низці країн для прогнозування судових рішень, автоматичного аналізу нормативних актів та виявлення потенційних колізій у законодавстві.

Автоматизація юридичного аналізу дозволяє не лише підвищити швидкість опрацювання правових документів, а й забезпечує більш об'єктивний підхід до їхнього тлумачення. Використання алгоритмів обробки природної мови дає змогу розпізнавати контекст правових норм, що зменшує ризики різночитань та забезпечує більш точне розуміння їхнього змісту. Такі технології можуть застосовуватися у судовій та адміністративній практиці для уніфікації правозастосування та попереднього аналізу законодавчих ініціатив.

Висновки. Вдосконалення законодавчої техніки є необхідною умовою для подолання проблеми неоднозначного тлумачення. Забезпечення точності правових формулювань, усунення суперечностей між нормативними актами та запровадження пояснювальних записок до законів дозволяє значно зменшити можливості для різночитань. Не менш важливим є розширення практики офіційного тлумачення правових норм, що сприятиме уніфікації правозастосування. Активна роль Конституційного Суду, Верховного Суду та інших уповноважених органів у наданні правових роз'яснень забезпечує єдині підходи до інтерпретації та підвищує передбачуваність судових рішень. Окрім цього, суттєве значення має використання сучасних цифрових технологій для автоматизації юридичного аналізу. Штучний інтелект та алгоритми можуть сприяти систематизації судової практики, ідентифікації проблемних аспектів законодавства та формуванню єдиних стандартів правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. Київ, 2010. С. 40–51.
2. Зверев Є.О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2015. 227 с.
3. Косцова І.П. Системне тлумачення норм права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. ІваноФранківськ, 2016. 218 с.

4. Котенко М.В. Спосіб тлумачення правових норм як юридична категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право*. 2013. Випуск 21. Частина II. Том 1. С. 62–64.
5. Кретова І.Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті європейським судом з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. 236 с.
6. Левицька Н. Юридичні конструкції та система права: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 169–173.
7. Мельник-Томенко Ж.М. Застосування практики Європейського суду з прав людини при тлумаченні загальних принципів адміністративного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2020. 235 с.
8. Саміло Г. О. Проблеми тлумачення правових норм : навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017.
9. Шахов С.В. Адміністративне законодавство (щодо змісту категорії та складових елементів). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4. С. 340–347.

